

Oleg Suša – Marek Hrubec a kol.: Riziková společnost a globální ohrožení

Ke kritické teorii Ulricha Becka

Praha, Sociologické nakladatelství 2017. 372 s.

Hneď na úvod môžeme poznamenať, že recenzovaná kolektívna monografia predstavuje široký prehľad a analýzu významných myšlienok Ulricha Becka, jednej z popredných európskych intelektuálnych osobností posledných desaťročí a pokrokového sociálneho mysliteľa s globálnym vplyvom. V jednotlivých kapitolách sa autori pokúšajú z hľadiska svojich odborných zameraní idey tohto mysliteľa rozpracovávať a uvádzať ich do kontextu s novými výzvami súčasného sveta. Monografia sa orientuje najmä na problematiku rizikovej spoločnosti a globálneho ohrozenia – a tiež na kritiku metodologického nacionalizmu a obsahobu kozmopolitného prístupu. Tieto myšlienky patrili k Beckovým kľúčovým témam.

Kniha predstavuje relatívne rozsiahle dielo kolektívu pätnástich autorov, ktorí v jednotlivých štúdiách buď analyzujú Beckove koncepty z hľadiska filozofie a spoločenských vied v komparácii s náhľadmi ďalších autorov, alebo rozvíjajú jeho myšlienky v kontexte súčasných spoločenských, politických, bezpečnostných, kultúrnych či environmentálnych problémov. Ako je zdôraznené už v úvode, hlavným podnetom pre napísanie tejto monografie bolo náhle úmrtie Ulricha Becka, ktorého myšlienky značne prispeli k rozvoju a súčasnej podobe filozofického aj sociálneho diskurzu. K najznámejším Beckovým koncepciam patrí teória rizikovej spoločnosti, čo je stav, ku ktorému podľa jeho mienky ľudstvo postupne dospelo a teraz už z neho nemôže uniknúť. Dostali sme sa tak podľa Becka do obdobia tzv. druhej modernity, ktorej výrazom je individualizmus a narastajúce riziká, ktoré ľudstvo čoraz viac ohrozujú.

Do tohto kontextu Beck zasadzuje aj svoju kritiku metodologického nacionalizmu, do kontrastu ku ktorému stavia príklon ku metodologickému kozmopolitizmu. Kozmopolitizmus speje k čoraz hlbšiemu prepájaniu ľudských životov s vonkajším prostredím. Beck tak originálnym spôsobom poukazuje na koncept sveta bez hraníc, ktorý dnes v rôznych podobách v kontexte prehľbujúcej sa globalizácie naberá na význame. Svojim originálnym pojatím kozmopolitizmu Beck upozorňuje najmä na to, že národné štáty už nestačia čeliť globálnym problémom a krízam. Iba koz-

mopolitný pohľad umožňuje nahliadnúť globálne sociálne nerovnosti v ich plnom rozsahu. Navyše podporuje aj výchovu „globálnych“ občanov a zodpovedné správanie každého človeka smerujúce k zaisteniu udržateľného rozvoja sveta. Práve v duchu Beckových koncepcií je v monografii rozvíjaná celá rada analýz, ktoré tvoria obsah jednotlivých kapitol knihy, čo umožňuje čitateľovi nahliadnúť jednotlivé myšlienky nemeckého mysliteľa z rôznych uhlov pohľadu. Práve to považujeme za najcennejší prínos recenzovanej publikácie.

Monografia je po formálnej stránke rozdelená na tri časti, ktoré sú zoradené podľa nadväznosti Beckových myšlienok. Tohto usporiadania sa vo svojej recenzii budem pridrižovať. Prvú časť zostavovatelia publikácie nazvali **Dilemata rizikové spoločnosti**. Svojim obsahom sa, ako už z názvu vyplýva, zameriava na rôzne dilemy spojené so súčasnou spoločenskou situáciou, ktorej analýze sa Beck sústavne venoval. Jednotlivé kapitoly poskytujú náhľad na to, ako sa tieto dilemy prejavujú tak všeobecne, ako aj svojimi špecifickými formami. Monografiu zahajuje štúdiá *Jana Kellera* s názvom „Beckova kritická teória rizikové spoločnosti“, v ktorej sa autor zameriava najmä na analýzu základných Beckových konceptov: rizikovej spoločnosti, reflexívnej modernizácie a individualizácie. Za významný pokladám Kellerov dôraz na Beckovu originalitu, spočívajúcu najmä v jeho optimizme: v každej hrozbe vidí tiež nádej a možnosť vzniku niečoho lepšieho. Na tento Beckov prístup sa odkazujú aj ďalší autori knihy, pretože práve taký optimizmus môže – podľa ich ako aj môjho náhľadu – významne pomôcť v nachádzaní východísk zo súčasných kríz.

Ďalší dvaja autori následne rozvíjajú Beckov koncept individualizácie. *Jiří Loudín* sa v kapitole „Individualizace podle Ulricha Becka“ zameriava najmä na ambivalentnosť Beckovho reflektovania individualizácie v modernej spoločnosti. Na jednej strane síce vyzdvihuje Beckov originálny prístup k tomuto konceptu, no zároveň ho podrobuje aj kritike kvôli myšlienkam plným nejasností a paradoxov, ktoré konfrontuje s ideami iných mysliteľov, najmä J. Habermasa. Pozoruhodný je tiež Loudínov postoj k vzdelávaniu, ktoré je podľa jeho názoru aj pres svoj kľúčový význam zároveň zdrojom spoločenskej nerovnosti. Na prvé dve štúdiá monografie nadväzuje *Martin Kopecký* s témou „Ideologie výkonu a skrývání sociálního konfliktu v podmínkách individualizované společnosti: Beckova perspektiva“. Zameriava sa najmä na zásluhovosť, ktorú analyzuje vzhľadom na ideológiu výkonu a sociálneho konfliktu. S tým opäť prepája aj potenciál vzdelávania. Autor tiež upozorňuje na Beckovu prácu s motívom paradoxu, keď skúma individualizáciu ako sporný typ socializácie, v ktorom sú príležitosti previazané s ohrozeniami. Podobne ako J. Keller v prvej štúdií akcentuje aj on Beckov optimizmus opretý v tomto prípade o tézu, že uvedomenie si rizika rastúcich rizík je predpokladom vhodných reakcií naň.

Prvú časť recenzovanej publikácie uzatvára príspevok *Jiřího Šubrta* s názvom „Systémová diferenciacie a její důsledky, organizovaná neodpovědnost“, v ktorom

autor opäť rozoberá druhú modernu a rizikovú spoločnosť ako jej synonymum. Prínosne vkladá skúmané koncepty do kontextu Beckovej organizovanej nezodpovednosti, ktorú chápe ako situáciu, kedy síce vzniká problém, ale nik z kompetentných zaň nenesie zodpovednosť, a tak ako by z úradného hľadiska ani nastal. Významným pojmom celej kapitoly je „komunikácia“, ktorú Šubrt vníma ako podmienku existencie sociálnych systémov zaisťujúcich kooperáciu. Pozitívne hodnotí možnosť zvýšenia autority národného štátu, čím sa vymedzuje proti Beckovmu kozmopolitizmu a kritike metodologického nacionalizmu.

Druhá časť monografie nesie stručný názov **Globální konflikty**. Zameriava sa na rozsiahle bezpečnostné, ekonomické, environmentálne, genderové a interkulturné konflikty globálneho charakteru, ktoré autori jednotlivých kapitol prepájajú s teóriou rizikovej spoločnosti, ktorá je na obecnej rovine analyzovaná v prvej časti knihy. Druhá časť monografie otvára štúdia *Olega Sušu* s názvom „Ulrich Beck k tematizácii globální rizikové spoločnosti a civilizace“. Autor sa zameriava na Beckovo chápanie konfliktov globálnej rizikovej spoločnosti a na problém oslabovania národného štátu, ktorého význam ale v globálnej rizikovej spoločnosti vyzdvihuje. Zdôrazňuje nárast globálneho rozsahu rizík a ohrození, čo prepája s Beckovým optimizmom, ktorý prezentuje ako šancu hľadať východiská v kontexte nového demokratického založenia globálnej politiky a transformácie inštitúcií. Prínosné je autorovo vymedzenie hlavných globálnych ohrození dneška cez jednotlivé osy konfliktov súčasnej rizikovej spoločnosti.

S kapitolou „Od hegemonie k válce: Eskalace světové rizikové společnosti a globální stát“ prichádza *Marek Hrubec*. Originálne vymedzuje vývojové tendencie, ktoré podľa neho vedú k eskalácii súčasnej rizikovej spoločnosti a k formovaniu globálneho štátu, a podrobuje ich analýze ako globálne riziká, ktoré so sebou prinášajú bezpečnostné a politické hrozby. Ani Hrubec neopomína Beckov optimizmus, ktorý spája so svojou tézou emancipačného katastrofizmu. Práve prostredníctvom tejto tézy analyzuje emancipačný potenciál ľudstva, ktorý je podľa jeho názoru obsiahnutý v hroziacej svetovej katastrofe. Autor ponúka tiež originálnu charakteristiku možného globálneho štátu a snaží sa skúmať, ako je možné z jeho negatívnej verzie, zameranej na ovládnutie ostatných, urobiť verziu pozitívnu.

Na tému globálnych rizík nadväzuje *František Škvrnda* textom „O bezpečnostných hrozbách v kontexte svetovej rizikovej spoločnosti Ulricha Becka“. Beckovu teóriu skúma z pohľadu súčasného ohrozenia globálnej bezpečnosti, pričom rozvíja pozoruhodnú analýzu vybraných aspektov súčasných bezpečnostných hrozieb. Pozornosť upriamuje na vojenskú bezpečnosť – a v súvislosti s jej premenami charakterizuje nové typy vojen formovaných pôsobením globalizácie a novým usporiadaním medzinárodných vzťahov. V kapitole „Globalizace rozdílů“ predstavuje *Břetislav Horyna* kritický postoj voči nerovnostiam a rozporom svetovej rizikovej spoločnosti. Dôraz kladie na právo každej spoločnosti sledovať vlastné kultúrne,

náboženské, politické a sociálne predstavy a kriticky hodnotí snahy o nadradžovanie západnej kultúry a náboženstva. Text je plný kritiky aktuálneho stavu sveta a negatívnych vyjadrení o súčasných ľudských spoločnostiach, ktoré podľa autora skrývajú veľký potenciál násilia a teroru.

Ďalšia kapitola sa ubera odlišným smerom. Zameriava sa na environmentálne ohrozenie, ktoré *Richard Šťahel* analyzuje v príspevku „Environmentálne riziká a existenčné konflikty“. Originálne v ňom prepája otázku klimatických zmien so súčasnými sociálnymi konfliktami. Prikláňam sa k jeho zdôrazňovaniu potreby riešenia týchto problémov na národnej aj transnacionálnej úrovni, pretože uvedené riziká majú globálny charakter a vyžadujú si zodpovedné konanie všetkých. Ani Šťahel neopomína Beckov optimizmus, ktorý nemecký mysliteľ prezentoval popri analýze ambivalentnosti klimatických zmien. Pripomína však, že tento Beckov prístup zrejme ešte zvyšuje komplikovanosť riešenia narastajúcich environmentálnych problémov. Tematicky originálnou je aj kapitola *Elisabeth Beckovej-Gernsheimovej*, ktorá sa zameriava na genderový problém. V kapitole „Turecké ženy v Nemecku: Staré stereotypy, nová diverzita“ predstavuje problematiku postavenie tureckých žien v Nemecku, ktoré sú napriek životu v modernej západnej kultúre podrobované zo strany svojich rodín nemenným spoločenským stereotypom „starej vlasti“. Analyzuje postupný vývoj ich problému – od začiatku masového prílevu tureckých imigrantov do Nemecka v druhej polovici 20. storočia po súčasnosť – a zhrňa ho do štyroch štádií. Kriticky hodnotí metodologický nacionalizmus a upozorňuje, že napriek veľkým zmenám pretrvávajú staré stereotypy chovania najmä voči ženám tureckého pôvodu, čo hodnotí ako hrozbu. V kontexte doznievajúcej migračnej krízy a jej možných dôsledkov s tým možno len súhlasiť.

Posledný celok monografie ***Kosmopolitní a evropské výzvy*** sa zameriava na rôzne výzvy súvisiace s kozmopolitizmom, ktoré uvádza do spojení s myšlienkami Ulricha Becka. Tie síce boli už čiastočne predstavené v druhej časti monografie, no teraz sú rozpracované z nového náhľadu, a to najmä v spojení s problematikou európskej integrácie. Túto časť publikácie otvára *Zuzana Uhde* štúdiou „Aktéri doby kosmopolitizmu: Kritická teória Ulricha Becka optikou migrácie“. Autorka sa zameriava na Beckových aktérov procesov kozmopolitizácie, pričom deskripciu Beckových postojov prepája s vlastným skúmaním premieňajúcich sa migračných vzorcov. Uhde tak prínosne združuje svoju tému s Beckovou kritickou teóriou a vo výsledku poskytuje originálny pohľad na vzťah kozmopolitnej kritiky a transnacionalizácie životných foriem, ktorý podľa jej mienky nie je v Beckových prácach úplne jednoznačný. Poukazuje aj na problémy globálnej nerovnosti – najmä u žien – a v snahe definovať možnosti jej nápravy spája Beckove koncepty s kozmopolitnými požiadavkami spravodlivosti.

V ďalšej kapitole „Metodologický kosmopolitizmus medzi empirickou a normatívnou sociálnou teóriou“ sa *Marek Skovajsa* zameriava na Beckov prístup k metodologickému nacionalizmu. Podrobuje ho kritike, pričom zdôrazňuje najmä fakt, že

Beckova teória obsahuje isté antagonizmy, ktoré môžu viesť až k neriešiteľným komplikáciám. Oceňujem najmä jeho snahu o novú charakteristiku metodologickeho kosmopolitizmu, keďže súhlasím s jeho názorom, že v pôvodnej koncepcii nemeckého mysliteľa ide o pojem zle zadaný, čo má vplyv na nepresnosť a rozporupnosť celej tejto súčasti Beckovej teórie. Prínosne je aj to, že v snahe o odstránenie nedostatkov Skovajsa Beckove názory konfrontuje s postojmi ďalších mysliteľov. Nakoniec treba pripomenúť aj to, že celý jeho text sa nenesie iba v kritickom duchu. V jeho závere napokon poukazuje aj na témy, v ktorých sa Beckove úvahy podľa neho uberajú správnym smerom: nielen kozmopolitný náhľad, ale tiež oslabovanie národného štátu sú v dnešnom globalizovanom svete podľa Skovajsu viac než zřejmé.

Ďalšie dve autorky sa zameriavajú na problematiku európskej integrácie. *Petra Guasti* v štúdiu „Evropská integrace jako kosmopolitní výzva“ rozvíja kritiku súčasného politického usporiadania EÚ. Možnosti zlepšenia aktuálneho nedobrého stavu hľadá najmä prostredníctvom skúmaní legitimity EÚ, rôznych foriem demokracie a miery účasti občianskej spoločnosti na rozhodovaní. Podnetnou je jej snaha identifikovať rozpory medzi teoretickými perspektívami a reálnou praxou. Autorka kritizuje súčasný stav a akcentuje potrebu zmeny, s čím možno len súhlasiť. EÚ sa najmä kvôli prebiehajúcim krízam svojim občanom vzdáva. Pokiaľ svoje fungovanie nezmení, povedie to k nárastu nespokojnosti a zrejme až k jej postupnému rozkladu. *Lucie Cviklová*, autorka kapitoly „Transnacionální demokracie a lidská práva: Beckovo uplatňování kosmopolitismu a Habermasova perspektiva demokratické juridifikace“, prináša v kontexte analýzy európskej integrácie ďalšiu kritiku Beckovho myslenia, ktorú navyše dopĺňa o kritiku podobných ideí J. Habermasa. Zameriava sa na ich poňatie inštitucionálnych predpokladov európskeho priestoru, konceptualizáciu ľudských práv a kritické postoje voči politike nemeckej kancelárky, pričom predstavuje aj sporné momenty ich ideí a vyhraňuje voči nim svoj kritický postoj, ktorý sa zväčša snaží objektívne podložiť.

V poslednej kapitole „Nový univerzalizmus a kozmopolitný štát“ *Ladislav Hohoš* prepája Beckov kozmopolitizmus s potrebou vzniku nového univerzalizmu. Podľa autora nie je Beckova vízia kozmopolitného štátu ako alternatívy štátu národného momentálne realizovateľná, no nevylučuje, že by niekedy v budúcnosti – pri vhodnom usporiadaní – nemohla byť uskutočnená. Vzhľadom na súčasné krízy a nepripravenosť štátov na globálnu vládu s jeho názormi možno len súhlasiť. Pri skúmaní Beckových ideí sa Hohoš odvoláva aj na ďalších autorov. Zároveň predstavuje svoje vnímanie sveta ako sociálneho organizmu, ktorý sa síce globálne integruje, no na nižšej úrovni sa v súčasnosti aj dezintegruje. S týmto konštatovaním spája svoju myšlienku budúcej transformácie štátu a demokracie za účelom vytvorenia novej formy samosprávy, sprevádzanej vyššou participáciou a novým univerzalizmom.

Na koniec knihy editori pripojili rozhovor Břetislava Horynu s Ulrichom Beckom, ktorý je venovaný téme druhej moderny. V tejto súvislosti je potrebné oceniť najmä ich snahu o ešte priamejšie sprítomnenie Beckovho spôsobu myslenia a jeho kritickej sociálnej teórie. Ide im evidentne tiež o tesnejšie a zrejmejšie prepojenie jeho myšlienok so súvisiacimi konceptami a myšlienkami predostretými v jednotlivých kapitolách recenzovanej monografie, a tým aj o zavŕšenie práce participujúcich autorov.

Na záver môžeme konštatovať, že predkladaná monografia predstavuje vysoko odborne spracovanú analýzu, ako aj konštruktívnu kritiku kľúčových konceptov Ulricha Becka. Tie sú zároveň veľmi prínosne konfrontované s myšlienkami participujúcich autorov, ako aj iných mysliteľov, čím kniha prináša nové originálne náhľady. Monografia je písaná logicky konzistentným a vysoko kultivovaným štýlom. Autori sa vo svojich textoch opierajú o rozsiahlu odbornú literatúru, ktorá im umožňuje plne využiť odborného kontextu. Zvolená logika, ako aj metódika dáva možnosť jasne pochopiť jednotlivé koncepty a ich súvislosti, a tak aj oceniť osobitý pohľad autorov na skúmané problémy. Monografia tak plní svoj cieľ anticipovaný v úvode a predstavuje cenný zdroj informácií pre širokú odbornú i laickú verejnosť.

Anna Mravcová